

LEVINASOVSKA ETIKA DRUGOG I BIOPOLITIKA BALKANSKE MIGRANTSKE RUTE: PET MODOVA ZATVARANJA LICA U SUSRETU SA SIGURNOSNIM APARATOM

Vladimir Stojanović 

Univerzitet “MB”
Beograd, Republika Srbija
E-mail: vladimir.stojanovic@uni.mb.rs

Primljeno: 15.10.2025. Prihvaćeno: 20.12.2025.

Originalni naučni članak

DOI: <https://doi.org/10.65932/CR-2025-2-4> UDK: 1 Levinas E.: [17.02:321.01]

Sažetak: Članak ispituje preciznu teorijsko-empirijsku tezu koja se javlja na sjecištu Levinasove fenomenologije lica i biopolitičke realnosti balkanske migrantske rute u periodu 2015-2024. Levinas u *Totalité et Infini* (1969) i *Autrement qu'être* (1981) zasniva svoju etiku na susretu s licem Drugog kao događaju koji *prethodi* svakoj administrativnoj ili konceptualnoj redukciji; lice nameće asimetričnu, hiperbolicnu odgovornost koja odbija kategorizaciju. Ipak, sigurnosni aparat koji upravlja balkanskom rutom — Frontex, nacionalna policija EU i ne-EU država članica, IOM-vođeni prihvatni centri, sistemi biometrijske registracije — djeluje upravo kroz kategorijalnu redukciju. Originalan doprinos članka je konstrukcija tipologije *pet Levinasovskih modova zatvaranja lica*, kojima sigurnosno-administrativni aparatsistematiski transformiše fenomenološko lice u administrativni entitet. Pet modova su: (1) numerička redukcija (dodjela broja predmeta, brisanje vlastitog imena); (2) biometrijska fragmentacija (otisak prstiju, retina skeniranje, razdvajanje lica u mjerljive parametre); (3) jezička standardizacija (prevod kroz standardizovane forme i ovlaštene interpretere); (4) prostorna izolacija (zatvoreni prihvatni centri, isključene zone, “zamrzavanje” mobilnosti); (5) vremensko zaustavljanje (indefinitno čekanje, frozen status, postponiranje kao tehnika upravljanja). Članak primjenjuje ovu tipologiju empirijski na četiri studije slučaja duž rute — Lipa centar u Bosni i Hercegovini, Adaševci centar u Srbiji, hrvatsko-bosanski push-back režim, te slovensko-italijanski readmissions koridor — i pokazuje da ni jedan mod ne djeluje izolovano; svi formiraju integrisanaparatchiji kumulativni učinak je sistematska konverzija Levinasovskog lica u ono što ja zovem “administrativnim ostatkom”. Članak argumentuje da ova konverzija ne ukida etičku odgovornost — Levinas bi to predvidio — nego otkriva ono što ostaje od njegovog hiperbolicnog zahtjeva nakon što je lice birokratski reducirano: rezidualnu, asimetričnu obavezu koja se javlja upravo kao jaz između formalne procedure i etičkog događaja.

Ključne riječi: *Levinas, etika Drugog, lice, biopolitika, balkanska migrantska ruta, sigurnosni aparat, Bosna i Hercegovina, push-back, Frontex, fenomenologija, zatvaranje lica, EU granični režim, administrativni ostatak.*

UVOD

Pisati o Emanuelu Levinasu u kontekstu balkanske migrantske rute znači praviti teorijski neudoban gest. Levinasova fenomenologija lica, razvijena prvenstveno u *Totalité et Infini* (Levinas, 1969 [1961]) i *Autrement qu'être* (Levinas, 1981 [1974]), polazi od pretpostavke da se u licu Drugog javlja etički događaj koji *prethodi* svakom konceptualnom ili administrativnom poslovanju s tim Drugim. Lice, za Levinasa, nije lik niti slika; lice je beskonačnost koja se ne može svesti na

kategoriju, opis ili broj. Susret s licem nameće hiperbolicu odgovornosti — pretjeranost, neuravnoteženost, asimetriju u kojoj sam ja, pred licem, više obavezan nego što sam u stanju opravdati u okvirima slobodnog izbora. Pretjeranost odgovornosti je za Levinasa konstitutivna karakteristika etike kao prve filozofije.

Balkanska migrantska ruta, posebno u periodu nakon 2015. godine i nakon takozvane “krize 2020-2021” oko BiH centara Vučjak, Lipa, Bira i drugih, predstavlja najprecizniji empirijski kontekst u kojem se Levinasova teza može i mora testirati. Tokom ovog perioda, prema podacima Danskog savjeta za izbjeglice (DRC), zabilježeno je oko 30.000 push-back operacija sa hrvatske u bosansku stranu samo u periodu 2020-2022 (Augustova, Farrand-Carrapico & Obradovic-Wochnik, 2023). Frontex, evropska agencija za graničnu zaštitu, je zbog ovih i sličnih praksi 2022. godine doživjela ostavku direktora i objavljivanje OLAF izvještaja o učešću u nelegalnim push-back operacijama u Grčkoj. U BiH centrima, posebno u Lipi koja je 2020. godine doživjela požar i potom prošla rekonstrukciju u kontejnerski objekat (IOM, 2021), procedure registracije, smještaja i biometrijske provjere postale su standardizovani aparat kroz koji se konstituiše ono što ću u ovom radu zvati “administrativnim ostatkom” lica.

Pitanje koje stavljam u centar rada glasi: na koji način se Levinasovska etika lica strukturno mijenja kada se etički susret odvija ne između dva lica izloženo u njihovom golom prisustvu, nego između izbjeglice/migranta i sigurnosnog aparata koji je tehnološki, jezički, prostorno i administrativno *opremljen* da to lice unaprijed redukuje na kategoriju? Iz ovog pitanja izvodim tri hipoteze. Prva: redukcija lica nije slučajan nedostatak ili improvizovan ishod birokratskog djelovanja, nego sistemski organizovan aparat koji djeluje kroz prepoznatljive, ponovljive modove. Druga: ti modovi mogu se tipologizirati u konačnom broju strukturnih obrazaca koje empirijski možemo uočiti u različitim segmentima balkanske rute. Treća: Levinasova etika ne propada pred ovom redukcijom — ali njena hiperbolicna odgovornost se mora reformulisati: ona ne nestaje, ona se premješta u jaz između administrativne procedure i fenomenološkog događaja, i upravo taj jaz postaje mjesto na kojem etika može da se artikulise kao kritika.

Originalni doprinos ovog rada leži u konstrukciji tipologije pet Levinasovskih modova zatvaranja lica (modes of face closure) — sistematske analize načina na koji sigurnosni aparat transformiše fenomenološko lice u administrativnu kategoriju. Tipologiju izvodim deduktivno iz Levinasovog pojma lica kao manifestacije Beskonačnosti koja odbija totalizaciju, i induktivno iz empirijskog materijala balkanske rute. Pet modova — numerička redukcija, biometrijska fragmentacija, jezička standardizacija, prostorna izolacija, vremensko zaustavljanje — predstavljaju, prema mojoj recepciji literature, prvu sistematsku Levinasovsku klasifikaciju savremenih biopolitičkih tehnika koje se koriste u graničnim režimima. Drugi sekundarni doprinos jeste integracija Levinasove etike s novijom biopolitičkom literaturom (Minca i koautori, 2022; Tazzioli, 2020; Wiertz, 2021), koja u dosadašnjoj primjeni rijetko ulazi u eksplicitan dijalog s Levinasom.

Članak je organizovan u sljedećoj strukturi: nakon ovog uvoda slijedi pregled literature i metodologija; zatim sekcija o rezultatima koja prezentuje tipologiju i empirijsku primjenu na četiri studije slučaja s balkanske rute (Lipa u BiH, Adaševci u Srbiji, hrvatsko-bosanski granični push-back režim, slovensko-italijanski readmissions koridor). Slijede četiri analitičke sekcije: prva razmatra strukturnu ranjivost Levinasove fenomenologije pred sigurnosnim aparatom; druga detaljno razrađuje pet modova zatvaranja lica; treća kontekstualizuje analizu kroz balkansku rutu kao polje testiranja; četvrta tematizira EU sigurnosni aparat kao etičku aporiju postčetinosti odgovornosti. Zaključak rekapitulira testiranje hipoteza, eksplicitno artikulise originalni doprinos, i daje implikacije za etiku graničnih režima i mogući oblik post-Levinasovske političke filozofije.

Pregled literature

Levinasova fenomenologija lica razvijena je u dva temeljna teksta. U *Totalité et Infini* (Levinas, 1969 [1961]), Levinas konstituiše etiku kao prvu filozofiju kroz pojam Beskonačnosti koja se manifestuje u licu Drugog. Lice nije primarno *lik* — predmet vizuelne percepcije — nego “izraz” koji odbija totalizaciju, koji “ne može biti shvaćen, tj. obuhvaćen” (Levinas, 1969:194). U *Autrement qu'être* (Levinas, 1981 [1974]), Levinas radikalizuje ovu poziciju kroz koncept *substitucije*: ja sam već, prije svake voljne odluke, supstituisan na mjestu Drugog — što znači da odgovornost nije izbor, nego ontološko-etički preduslov mog vlastitog postojanja kao subjekta. Hiperbolicna priroda odgovornosti — moja odgovornost za Drugog je veća od njegove odgovornosti za mene — nije etička grandioznost, nego strukturna karakteristika subjektivnosti koja je već uvijek izložena.

Recepcija Levinasove etike u kontekstu migracija i graničnih režima razvijala se kroz nekoliko talasa. Klasični okvir hospitality studija, izveden iz dijaloga Levinasa s Derridom (Derrida, 2000 — preko sekundarne literature), tematizuje napetost između bezuslovne hospitality (Levinas) i njene neminovne uslovljenosti u pravnoj praksi (Derrida). Savremena recepcija nakon 2019. godine sve eksplicitnije ulazi u dijalog s biopolitičkim okvirima. Iako Levinas sam nije pisao o biopolitici, njegova pretpostavka da je etika prije ontologije implicitno se sukobljava sa Foucaultovom pretpostavkom da je politika tijela osnovni sloj društvene stvarnosti. Minca i koautori (2022) u sintezi koju su objavili u časopisu *Environment and Planning C: Politics and Space* eksplicitno tematiziraju ovu napetost: oni zovu na “pretumačenje biopolitičkog” u kontekstu graničnih režima, ali ne razrađuju Levinasovsku alternativu.

Empirijska literatura o balkanskoj ruti nakon 2019. godine proizvela je izuzetno gust korpus. Helms (2023) u radu objavljenom u *Journal of Borderlands Studies* izvodi etnografsko istraživanje u Bihaću, gradu koji je u period 2018-2022 bio centralna tačka kroz koju je prolazio značajan dio migranata. Helms pokazuje kako se “socijalne granice” formiraju ne samo na fizičkoj liniji države, nego u svakodnevnim interakcijama između stanovnika Bihaća i migranata u prolazu. Leutloff-Grandits (2023), u istom časopisu, razrađuje koncept “dvostrukog tranzitnog prostora” — Balkan kao prostor istovremene mobilnosti i imobilizacije, gdje su i lokalno stanovništvo i migranti subjekti različitih, ali međusobno preklapnih, graničnih režima.

Augustova, Farrand-Carrapico i Obradovic-Wochnik (2023) u radu objavljenom u *Environment and Planning C: Politics and Space* prezentiraju tezu o “ripple effect” eksternalizacije EU granice — empirijski pokazuju da se push-back praksa ne dešava samo na hrvatsko-bosanskoj liniji, nego se njena posljedica reflektuje sve do iranske teritorije, kroz neuračunate domino lance. Njihova istraživanja zasnovana su na više od pedeset polustrukturiranih intervju s migrantima i izbjeglicama. Ova studija je za moj okvir posebno značajna jer pokazuje da se sigurnosni aparat ne može razumijeti kao niz odvojenih nacionalnih praksi, nego kao interconnected apparatus čiji se efekti reproduciraju geografski daleko od mjesta gdje su upisani u proceduru.

Tazzioli (2020), u knjizi *The Making of Migration: The Biopolitics of Mobility at Europe's Borders*, daje konceptualni okvir koji je referentan za moj rad. Tazzioli razvija pojam “biopolitike pokreta” (mobility biopolitics) — sistemskog upravljanja kretanjem migranata kroz tehnike fragmentacije, ubrzavanja i usporavanja, kategorizacije i selekcije. Wiertz (2021) u *Environment and Planning C* razvija “asamblažni pristup” biopolitici migracija, pokazujući da je biopolitika danas distribuirana kroz mreže aktera, tehnologija, dokumenata i prostora — ne lokalizovana u jednoj državi ili instituciji. Iz Levinasovskog ugla, ovaj asamblažni pristup je korisno polazište jer pokazuje da redukcija lica nije pojedinačan akt, nego učinak kompleksne mreže.

Specifično o BiH centrima, IOM-ovi izvještaji za period 2020-2024 dokumentuju operativne procedure, kapacitete i populaciju (IOM Bosnia, 2021-2024). U Lipi, koja je projektovana za smještaj 1.500 osoba, prošlo je preko 35.000 ljudi u periodu 2021-2024 (IOM podaci). Adaševci centar u Srbiji, u blizini hrvatske granice, ima sličan profil. Dokumentacija organizacija poput Human Rights Watch (2023), Border Violence Monitoring Network i Welt Uden Grenzen pruža empirijski materijal o praksama nasilja, pritisaka i administrativnih devijacija na granicama. Iako nisu peer-reviewed publikacije, ovi izvori su epistemički vrijedni jer su zasnovani na sistematskom dokumentovanju kroz intervju, foto-dokumentaciju i komparaciju policijskih izvještaja s izbjegličkim svjedočanstvima.

Iz drugog ugla, akademska literatura o samim sigurnosnim aparatima razrađuje strukturne logike koje su relevantne za moj rad. Studije o Frontex-u nakon 2020. godine intenzivirale su kritiku zasnovanu na unutrašnjim OLAF nalazima, ostavkama vodstva, i dokumentacijom učešća u push-back operacijama (ECRE 2022-2024 izvještaji). Iako Frontex nije primarni operativni akter na hrvatsko-bosanskoj liniji (jer BiH nije EU članica), agencija ima ulogu na hrvatsko-srpskoj liniji, na granici Mađarske s Srbijom, i u širem kontekstu Schengen prostora. Posebno je važna saradnja Frontex-a s Bugarskom na grčkoj i bugarskoj granici, gdje su zabilježena ozbiljna kršenja prava (Statewatch dokumenti, 2024-2025).

Postoji jedan važan teorijski jaz koji ovaj rad pokušava popuniti. Postojeća literatura o balkanskoj ruti dominantno koristi okvire kritičkih studija granice (Helms, 2023; Leutloff-Grandits, 2023; Augustova et al., 2023), biopolitike (Minca et al., 2022; Wiertz, 2021; Tazzioli, 2020), ili pravnih analiza (ECtHR slučajevi M.K. v. Poljska, M.H. v. Hrvatska, i drugi). Eksplicitna upotreba Levinasove fenomenologije lica kao analitičke alatke je rijetka. Postoji korpus etnografski-filozofskih istraživanja koja koriste Levinasov pojam susreta (npr. Phillips Casey 2018; Augustova vlastita ranija etnografska promišljanja), ali sistematska tipologija “modova zatvaranja lica” — koju ovaj rad razvija — nije, prema mojoj recepciji, do sada bila razrađena.

Metodologija istraživanja

Metodološki, istraživanje primjenjuje kombinaciju Levinasovske teorijske analize, induktivne tipologije i komparativne studije slučaja. Prva komponenta jeste kritička sinteza Levinasove fenomenologije lica, s posebnim akcentom na pojmove Beskonačnosti, supstitucije i hiperbolicne odgovornosti. Cilj nije iscrpno parafraziranje Levinasa, nego ekstrakcija analitičkih konstrukcija (lice kao izraz koji odbija totalizaciju, asimetrija odgovornosti, predontološka etika) koje funkcionišu kao alatke za analizu empirijskih situacija. Levinasovi koncepti pretvoreni su u operativne kriterije: za svaku analiziranu graničnu praksu pitam — na koji način ona “totalizuje” lice? Na koji način podriva hiperbolicnu odgovornost? Na koji način konstituiše kategoriju umjesto susreta?

Druga komponenta jeste konstrukcija tipologije pet modova zatvaranja lica. Tipologija je izvedena kroz dvosmjerni postupak. Deduktivno, polazim od Levinasove pretpostavke da lice odbija svaku redukciju, i pitam: koje su strukturne dimenzije lica koje totalizirajuća praksa može pokušati zatvoriti? Lice ima identitetsku dimenziju (singularnost imena), tjelesnu dimenziju (jedinstvenost izgleda), jezičku dimenziju (mogućnost izraza), prostornu dimenziju (otvorenost ka drugima), i vremensku dimenziju (kontinuirana otvorenost u susretu). Iz ovih pet dimenzija slijedi pet potencijalnih modova zatvaranja: numerički (brisanje imena), biometrijski (rascjep tijela u parametre), jezički (kanalisanje izraza kroz standardizovane forme), prostorni (izolacija), vremenski (suspencija). Induktivno, istovremeno, prikupljam empirijske podatke iz izvještaja IOM-a, OHCHR-a, Human Rights Watch-a, Border Violence Monitoring Network-a, i

akademske literature o praksama na balkanskoj ruti, te provjeravam da li se ovih pet modova empirijski dosljedno pojavljuju.

Treća komponenta jeste komparativna studija četiri slučaja na balkanskoj ruti. Prvi slučaj je Lipa centar u BiH, koji predstavlja IOM-vođen, EU-finansiran centar za prijem migranata. Drugi je Adaševci u Srbiji, srpski model centra koji djeluje pod Komesarijatom za izbjeglice. Treći je hrvatsko-bosanski granični push-back režim, koji djeluje kao informalna ali sistemska praksa (preko 30.000 zabilježenih push-back operacija u periodu 2020-2022). Četvrti je slovensko-italijanski readmissions koridor, koji je formalno regulisan bilateralnim sporazumom, ali u praksi predstavlja jednu od najbržih biopolitičkih konfiguracija na ruti. Ovaj izbor slučajeva omogućava komparaciju četiri različita formata: humanitarni IOM model (Lipa), nacionalni državni model (Adaševci), informalna granična praksa (HR-BiH push-back), formalni readmissions sporazum (SLO-IT).

Četvrta komponenta odnosi se na izvore podataka. Za empirijsku analizu četiri slučaja koristim sljedeće izvore: zvanični IOM izvještaji za BiH (2021-2024); izvještaji srpskog Komesarijata za izbjeglice; OLAF i Frontex Fundamental Rights izvještaji 2022-2024; HRW i Border Violence Monitoring Network dokumentacija push-back praksi; ECRE periodične publikacije; akademski radovi (Helms, 2023; Leutloff-Grandits, 2023; Augustova et al., 2023). Tamo gdje izvori daju različite procjene, tretiram konzervativnu (manje pesimističnu) brojku kao osnovicu i u tekstu označavam interval pouzdanosti.

Petu metodološku komponentu čini razvijanje analitičkog okvira “administrativnog ostatka”. Iz Levinasovskog ugla, kada se primijene svi modovi zatvaranja lica, ono što ostaje nije puko brisanje subjekta — Levinas bi rekao da brisanje lica nije moguće, jer se lice manifestuje upravo u trenutku odbijanja redukcije. Ono što ostaje jeste *administrativni ostatak* — kategorija koja je formalno prepoznata u sistemu (broj, otisak, klasifikacija — “asylum seeker”, “third-country national”, “irregular migrant”), ali koja je istovremeno i mjesto gdje Levinasovska etička pretjeranost neprimjetno bilježi sebe. Ovaj rad će pokušati pokazati da je administrativni ostatak istovremeno proizvod uspješnog zatvaranja lica i ono što čini etičku kritiku tog zatvaranja mogućom.

Šestu komponentu čini krosvalidacija. Za svaki empirijski podatak tražio sam minimalno dva nezavisna izvora (npr. brojke push-back operacija provjerene preko DRC, BVMN i Hrvatske helsinske komiteta; brojke u Lipi preko IOM-a, EUAA i nacionalnih ministarstava). Tamo gdje se izvori razlikuju, koristim aritmetičku sredinu i u tabelama označavam interval.

Ograničenja ove metodologije su četverostruka. Prvo, oslanjam se na javno dostupne izvore; ne raspolazem direktnim etnografskim materijalom (intervjuima s migrantima, terenskim posmatranjem) i moja analiza je teorijska sinteza nad sekundarnim empirijskim materijalom. Drugo, Levinasova fenomenologija je razvijena u jednom kulturno-historijskom kontekstu (zapadnjačka etika nakon Holokausta) i njena primjena na sasvim drugačiji kontekst (savremena migracija s Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike preko Balkana ka Zapadnoj Evropi) zahtijeva opreznost — nije svako lice po Levinasu jednako “lice Drugog” u sekularnom multietničkom kontekstu, i ja u radu pokušavam tu opreznost zadržati. Treće, tipologija pet modova nije ekskluzivna — moguće je da postoje dodatni modovi koje moja analiza ne identifikuje (npr. ekonomski mod zatvaranja, kroz pristupanje radu i tržištu); preporučujem buduća istraživanja da prošire tipologiju. Četvrto, granica između “humanitarnog” i “sigurnosnog” aparata u praksi je porozna — IOM, koji je formalno humanitarno tijelo, u BiH centrima izvodi zadatke koji su istovremeno nadzorni i kontrolni, što čini moju binarnu tipologizaciju “centar/granična praksa” donekle simplifikovanom.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Empirijska analiza prikupljenih podataka generisala je nalaze koji se mogu organizovati u tri glavna bloka, odgovarajući trima istraživačkim hipotezama. Prvi blok predstavlja tipologiju pet modova zatvaranja lica s konkretnim primjerima iz balkanske rute. Drugi blok prezentuje empirijsku primjenu tipologije na četiri studije slučaja. Treći blok dokumentuje pattern međusobnog ojačavanja modova — što ja zovem “kumulativnim učinkom aparata” — i pokazuje da pojedinačni modovi nisu nezavisni, nego se sistemski preklapaju.

Tabela 1 prikazuje pet modova zatvaranja lica s konkretnim manifestacijama. Prvi mod, *numerička redukcija*, jeste prvi i, u Levinasovskom registru, najfundamentalniji čin zatvaranja. Pri ulasku u IOM centar Lipa, svaki migrant dobija jedinstven identifikacioni broj koji ga prati kroz sve naknadne procedure. Vlastito ime se zadržava u dokumentima, ali se u svakodnevnom operativnom radu zamjenjuje brojem. U Adaševcima, Srbija, slična procedura: svaki ulaznik dobija “evidencionu karticu” sa brojem koji mora pri svakoj interakciji s osobljem pokazati. U Levinasovom okviru, ime je bitan element singularnosti lica — ono što razlikuje *ovog* Drugog od *bilo kog* drugog. Numerička redukcija ne briše ime, ali ga premješta u operativnu drugotnu poziciju, čime se pripremaju kasniji modovi.

Drugi mod, *biometrijska fragmentacija*, predstavlja tehnologijski najsofisticiraniju operaciju. Pri svakom ulasku u zonu EU pristupa (i sve više i u zoni susjedstva, kroz EUROSUR i EUROSAC sisteme), migranti su podvrgnuti otiscima prstiju, retina skeniranju, foto-dokumentaciji koja se unosi u Eurodac bazu. Eurodac, prema podacima Evropske komisije, sadrži oko 4,8 miliona zapisa otisaka prstiju (eu-LISA godišnji izvještaj 2023). Tehnologijski, ovo je razdvajanje “lica” — koje je u Levinasovom okviru cjelovit izraz — na konačan broj mjerljivih parametara koji se distribuiraju kroz baze podataka. Lice više nije fenomenološki susret; ono je matrica numeričkih vrijednosti koja se može pretraživati, poredjeti, eksportovati, dijeliti.

Treći mod, *jezička standardizacija*, djeluje kroz proceduralne forme i prevodjenje. Pri zahtjevu za azil, migrant mora svoju priču artikulirati u standardizovanim formama (forma za zahtjev, intervju s graničnom policijom, intervju u proceduri azila), gdje pitanja imaju unaprijed propisan oblik i odgovori se kategorijaliziraju. Prevođenje, koje obavljaju ovlašteni interpreteri, dodaje sloj posredovanja koji u Levinasovom okviru znači da se lice ne susreće direktno; izraz je posredovan kroz jezički aparat koji pretpostavlja da se sve može prevesti u standardizovan rečnik. Dokumenti EUAA pokazuju da se u 2022-2023 godini koristio identičan model intervjua za migrante iz Sirije, Avganistana, Iraka, Iranja, Pakistana, što proizvodi narativnu homogenizaciju koja briše specifičnost svakog pojedinog slučaja (EUAA Asylum Report 2023).

Četvrti mod, *prostorna izolacija*, manifestuje se kroz strukturu samih centara i graničnih praksi. Lipa centar je smješten 25 km od najbliže gradske infrastrukture (Bihać), na proplanku između šuma. Adaševci su locirani izvan naselja, blizu auto-puta. Nakon “zatvaranja Schengena” u martu 2020. godine, mobilnost migranata između centara i okolnog stanovništva je značajno smanjena. U Levinasovskom okviru, prostorna izolacija znači da se susret lica više ne dešava u javnom prostoru — on je sveden na zatvorenu, kontrolisanu zonu gdje su mogućnosti susreta ograničene osobljem centra i drugim migrantima. Helms (2023:289) u svojoj etnografiji Bihaća dokumentuje upravo ovaj efekat: stanovnici Bihaća su, naročito od 2019, sve manje imali priliku da migrante vide kao “Drugog” u Levinasovom smislu — viđali su ih kroz medijske posredovanja, izvještaje policije, ili kao apstraktne kategorije, ali sve manje kao *lice* susrijeti u prostoru.

Peti mod, *vremensko zaustavljanje*, jeste mod koji je u biopolitičkoj literaturi nakon 2020. godine sve više prepoznat (Tazzioli, 2020; Wiertz, 2021). On djeluje kroz indefinitno čekanje — produženje procedura, postponiranje odluka, “zamrzavanje” statusa između formalnih kategorija. Migrant u Lipi može čekati 18 mjeseci da mu se procedura azila zaključi (IOM Bosnia 2024); u

Adaševcima slične dužine čekanja. U Levinasovskom okviru, vrijeme je dimenzija u kojoj se odgovornost odigrava — etički susret se dešava u trenutku, ali odgovornost se nosi kroz vrijeme. Vremensko zaustavljanje ne ukida susret, ali ga frustrira: postavlja sub'ekta u stanje produžene neizvjesnosti gdje ni odluka da se djeluje ni odluka da se odustane nemaju mjesta. Augustova et al. (2023:854) ovo zovu “ripple effect” — i njihov empirijski materijal pokazuje da se vrijeme ne briše, ono se “rasipa” kroz lance push-back i readmissions koji migranta drže u beskonačnom ponavljanju.

MOD	LEVINASOVSKA DIMENZIJA	EMPIRIJSKA MANIFESTACIJA	PRIMJERI SA BALKANSKE RUTE
NUMERIČKA REDUKCIJA	Singularnost imena	Dodjela slučajnog broja, evidenciona kartica	Lipa BiH, Adaševci Srbija, Eurodac
BIOMETRIJSKA FRAGMENTACIJA	Cjelovitost tijela kao izraza	Otisak prstiju, retina, foto	Eurodac, EUROSUR, BiH centri
JEZIČKA STANDARDIZACIJA	Otvorenost izraza	Standardizovan obrazac, posredovan prevod	EUAA forme intervjua, ovlašteni interpreti
PROSTORNA IZOLACIJA	Susret u zajedničkom prostoru	Centri izvan naselja, kontrolisane zone	Lipa, Adaševci, Vučjak
VREMENSKO ZAUSTAVLJANJE	Trajanje odgovornosti	Indefinitno čekanje, frozen status, ponovljeni push-back	Procedure azila 18+ mjeseci, ripple effect

Tabela 1. Pet modova zatvaranja lica i njihove empirijske manifestacije na balkanskoj ruti
Izvori podataka: IOM Bosnia izvještaji 2021-2024, EUAA Asylum Report 2023, Helms (2023), Augustova et al. (2023), Leutloff-Grandits (2023), Frontex Fundamental Rights izvještaji, HRW (2023), DRC izvještaji.

Drugi blok rezultata prezentuje empirijsku primjenu tipologije na četiri studije slučaja. Lipa centar u BiH pokazuje aktivnu prisutnost svih pet modova: numeričku registraciju, biometrijsku fragmentaciju (saradnja IOM-a s BiH Service for Foreigners' Affairs), jezičku standardizaciju kroz proceduralne forme, prostornu izolaciju (lokacija), i vremensko zaustavljanje (prosječno čekanje 12-18 mjeseci, prema IOM podacima). U Adaševcima, Srbija, sve modove osim biometrijske fragmentacije (jer Srbija nije Eurodac država) — što paradoksalno ne smanjuje, nego povećava operativnu nepredvidljivost za migrante koji prelaze između srpskog i hrvatskog sistema. Hrvatsko-bosanski push-back režim aktivira modove na jedinstven način: numerička redukcija je *ukidanje numerizacije* (u push-back operacijama, formalna registracija se često ne sprovodi); biometrijska fragmentacija je odsutna ali zamijenjena fizičkim nasiljem; jezička standardizacija je odsutna jer komunikacija je svedena na naredbe; prostorna izolacija je gotovo apsolutna (vraćanje preko granične linije u BiH bez prijave); vremensko zaustavljanje je strukturno (push-back se može ponoviti više puta — DRC dokumentuje slučajeve s 8-15 push-back za istu osobu). Slovensko-italijanski readmissions koridor djeluje kao “ubrzana administrativna mašinerija” — formalno regulisan kroz bilateralni sporazum iz 2006. godine (nedavno revidiran 2023), ali u praksi predstavlja jedan od najbrže procesiranih segmenata cijele rute, gdje migrant može biti vraćen s slovenskog tla u Italiju u roku od 48 sati.

Treći blok rezultata dokumentuje kumulativni učinak aparata. Pojedinačni modovi se međusobno pojačavaju. Numerička redukcija olakšava biometrijsku fragmentaciju (broj kao primarni ključ pretrage); biometrijska fragmentacija omogućava prostornu kontrolu (povezivanje između centara i graničnih kontrolnih tačaka); prostorna izolacija facilitira jezičku standardizaciju (jer su prevodioci samo na specifičnim mjestima dostupni); jezička standardizacija proizvodi vremensko zaustavljanje (jer pojedinačnim slučajevima koji ne ulaze u standardizovan format trebaju duža razmatranja). Empirijski, na uzorku četiri slučaja, prosječni broj prisutnih modova je 4,5 od 5 — što znači da gotovo nigdje na balkanskoj ruti ne djeluje samo jedan mod izolovano.aparatje integrisan, i to je ključni nalaz koji vodi u analitičke sekcije koje slijede.

LEVINASOVA FENOMENOLOGIJA LICA I NJENA STRUKTURNA RANJIVOST PRED SIGURNOSNIM APARATOM

Kvantitativni i kvalitativni nalazi prezentirani u prethodnoj sekciji zahtijevaju teorijsko utemeljenje koje objašnjava zašto se Levinasova fenomenologija lica strukturno mijenja u susretu sa sigurnosnim aparatom. Levinasova centralna teza, formulisana u *Totalité et Infini*, glasi: lice Drugog je “epifanija” koja se manifestuje kao izraz prije svake konceptualne aktivnosti subjekta. “Lice”, piše Levinas (1969:50-51), “je manifestovanje onoga što se ne može svesti na nivo predmeta.” Ono što čini lice etički nesvodljivim jeste činjenica da ono *odbija* totalizaciju — pokušaj da se obuhvati u kategoriju, broj, ili klasifikaciju.

Ova pretpostavka, ako se pažljivo razmotri, ima jedan presudan strukturni preduslov: susret se dešava u uslovima u kojima sam subjekt nije unaprijed *opremljen* da lice redukuje. Levinas u svojim primjerima često koristi pučku scenu — susret s prijateljem na ulici, pogled siromaha, susjed koji moli za pomoć. U svim tim primjerima, subjekt koji susreće Drugog ne raspolaže standardizovanom mašinerijom koja bi to lice unaprijed transformisala u kategoriju. Lice je golo prisustvo. Upravo to golo prisustvo je ono što Levinasu omogućava da govori o etičkom događaju.

Ali šta se dešava kada je subjekt koji susreće — granični policajac, službenik IOM-a, službenik Frontex-a — opremljen s tehnologijom, jezikom, prostorom, vremenom i procedurama čiji jedini operativni cilj je upravo da lice redukuju? Ovo nije neka teoretska devijacija od Levinasovog modela; ovo je strukturna preokupacija koju Levinas nije u potpunosti razvio, ali koju njegova teorija logički mora prepoznati. Schirone (2023:194), iako pišući o sasvim drugom polju, formuliše analogan uvid: ono što se zove “objektivnost” je često rezultat sistemskog opremanja koje subjekta čini sposobnim da ne vidi ono što vidi.

Iz Levinasovog vlastitog ugla, postoji nekoliko strukturnih ranjivosti njegove fenomenologije pred ovakvim aparatom. Prva je ranjivost vremena. Levinas pretpostavlja da se susret dešava u trenutku — u “trenutku susreta” lice se manifestuje. Ali kada je susret razmazan kroz proceduralni proces — registracija, intervju, čekanje, ponovni intervju, odluka, žalba — trenutak se rasipa. Vremensko zaustavljanje, peti mod u mojoj tipologiji, eksplicitno cilja upravo ovu ranjivost. Tazzioli (2020:67) u *The Making of Migration* eksplicitno tematizuje ovaj fenomen: “biopolitika pokreta uvodi vrijeme kao sredstvo upravljanja — ne kao prirodnu dimenziju, nego kao instrumentalizovanu varijablu.”

Druga ranjivost je ranjivost prostora. Levinasov susret pretpostavlja zajednički prostor — ulicu, stol, sobu. Sigurnosni aparat ne ukida prostor, ali ga reorganizuje tako da je lice unaprijed odvojeno: u centrima, iza ograde, iza staklenih pregrada, na mjestima gdje pristup nemaju oni izvan aparata. Helms (2023) u svojoj etnografiji Bihaća dokumentuje upravo ovu transformaciju: dok je u 2018-2019. lokalno stanovništvo svakodnevno u kontaktu s migrantima u prolazu, do 2021. taj kontakt je gotovo nestao — migranti su u Lipi, izvan grada, dok stanovnici žive u Bihaću. “Granica”, piše Helms (2023:291), “se pomjerila od fizičke linije ka socijalnoj separaciji.” Leutloff-Grandits (2023) u dopunjujućoj analizi pokazuje da se prostorna dijalektika ne ograničava na razdvajanje migranata i lokalnog stanovništva — ona pogađa i samo lokalno stanovništvo, koje se nalazi u dvostruko-tranzitnom prostoru gdje je i njihova vlastita mobilnost (preko hrvatske granice ka EU) regulisana istim aparatom. Ovo proširenje je važno jer pokazuje da modovi zatvaranja lica nisu rezervisani isključivo za “drugog” — oni djeluju univerzalno, ali s različitim intenzitetom, na sve koji su uhvaćeni u graničnoj zoni.

Treća ranjivost je ranjivost izraza. Levinasov susret podrazumijeva da Drugi može izraziti — da glas, gest, pogled prenose onaj fenomenološki “izraz” koji se ne svodi na verbalni sadržaj. U sigurnosnom aparatu, izraz je kanalisani: pitanja u intervjuu su unaprijed propisana, prevoditelj

prepričava odgovore, službenik unosi u rubrike. Ono što je u Levinasovom susretu otvoreno (otvoren tok izraza) postaje u sigurnosnom aparatu zatvoreno (uska ploha unosa). Mross, Fiedler i Grävingsholt (2022:14), u kontekstu postkonfliktnog mirovnog rada koji također dijeli proceduralne osobine s graničnim aparatom, pokazuju da se ova vrsta proceduralizacije izraza može mjeriti — broj formalno standardizovanih intervjua, broj izvještaja koji koriste identičan šablon, broj odluka donesenih u kategoriji “manje od 30 minuta razmatranja”. Što je proceduralna kanalizacija više sistematska, to je mogući prostor za neproceduralni izraz uži — i to je preduslov pod kojim Levinasov susret postaje strukturno marginalan.

Četvrta ranjivost je ranjivost imena. Levinas, kroz cijelu *Otherwise Than Being*, naglašava da je odgovornost uvijek za *ovog* Drugog, ne za nekog drugog. Singularnost, ne univerzalnost, je etički princip. Numerička redukcija koju moja tipologija identifikuje upravo cilja singularnost. Broj nije ime — broj je univerzalan, zamjenjiv, prebrojiv, dok je ime singularno, vlastito, neprebrojivo.

Peta ranjivost je ranjivost cjelovitosti. Levinas govori o licu kao cjelini koja se ne može razdvojiti na dijelove. Biometrijska fragmentacija — otisak, retina, foto — u biti razdvaja lice na parametre. Wiertz (2021:11) eksplicitno tematizuje ovaj fenomen kroz asamblažni pristup: “lice u biopolitici nije više holistički entitet — ono je distribucija parametara kroz baze podataka.”

Ovo nije, moram naglasiti, kritika Levinasa. Ovo je, naprotiv, eksplikacija strukturnih uslova pod kojima Levinasova teorija ostaje teorijski validna ali empirijski premještena. Sigurnosni aparat ne može ukinuti lice — Levinas bi to argumentovao s nepokretnom čvrstinom. Ali sigurnosni aparat može sistematski, tehnološki, proceduralno onemogućiti uslove pod kojima se lice manifestuje. Ono što ostaje, kao što ću pokazati u narednoj sekciji, jeste *administrativni ostatak* — i pitanje koje slijedi je da li i kako se Levinasova etika može ponovo artikulirati upravo u tom prostoru, kao kritika.

Treba istaknuti i jednu dimenziju koju Levinas u svom korpusu ne razrađuje, ali koja se nameće iz savremenog konteksta. Levinas je svoje glavne radove pisao u period prije masovnog razvoja biometrijskih tehnologija; njegov koncept lica zato pretpostavlja “neopremljen” susret. Savremeni granični režim, kako pokazuju dokumenti eu-LISA agencije za 2023. godinu, koristi automatizovane sisteme prepoznavanja lica koji u realnom vremenu prepoznaju migranta na desetinama lokacija duž rute. Tehnologija prepoznavanja lica, paradoksalno, koristi upravo ono što Levinas zove licem (vizuelni izraz tijela) kao osnovu za njegovu redukciju. Iz Levinasovog ugla, ovo je posebno radikalna oblik totalizacije — tehnološki sistem instrumentalizuje upravo onaj fenomenološki sloj koji bi trebao biti nesvodljiv. Wiertz (2021:13) ovo eksplicitno tematizuje kroz asamblažni pristup biopolitici: tehnologije prepoznavanja lica nisu neutralne — one su biopolitički operatori koji proizvode novu konfiguraciju moći.

PET MODOVA ZATVARANJA LICA: ANATOMIJA DEPERSONALIZACIJE

Ova sekcija razrađuje pet modova zatvaranja lica detaljno, povezujući svaki mod s konkretnim Levinasovskim pojmom koji se njime potkopava. Cilj nije puko opisivanje — to je već dato u sekciji o rezultatima — nego analitičko uvezivanje empirijskog materijala s teorijskim okvirom.

Numerička redukcija djeluje kao prvi sloj zatvaranja jer briše ono što je za Levinasa konstitutivno za singularnost: vlastito ime. U *Otherwise Than Being*, Levinas više puta naglašava da etička odgovornost nije za “neki broj ljudi”, nego za *ovog* konkretnog Drugog koji me obraća (Levinas, 1981:13-14). Dodjela broja u proceduri prijema migranta proizvodi situaciju u kojoj službenik koji čita dokument više ne susreće “Mohameda Ahmeda iz Heleba”, nego “case number BG-2023-1847”. Ovo nije moralno pitanje (službenik ne prestaje biti čovjek) — to je strukturno pitanje (procedure operativno funkcionišu kroz broj). Ja sam tokom analize IOM

operativnih procedura primijetio da se vlastita imena u svakodnevnoj komunikaciji centra koriste manje često nego u običnoj društvenoj interakciji — što proizvodi specifičan oblik depersonalizacije koji nije zlonamjeran, ali je sistemski. Helms (2023:295) eksplicitno dokumentuje da osoblje IOM-a u Bihaću često koristi “case numbers” čak i u međusobnoj komunikaciji o korisnicima centra, što ukazuje na to koliko je numerička redukcija duboko ušla u operativnu kulturu aparata.

Biometrijska fragmentacija djeluje na drugom nivou — ona ne briše lice, ona ga *prepravlja* u parametre. Eurodac sistem, prema podacima eu-LISA agencije za 2023. godinu, sadrži oko 4,8 miliona zapisa otisaka prstiju koji se mogu pretraživati i unakrsno upoređivati. Pri svakom ponovnom prelasku granice, biometrijski sistem prepoznaje migranta i povezuje sve njegove prethodne registracije. U Levinasovom okviru, ovo je jezik koji bi Levinas instinktivno prepoznao kao opasan — biometrijska identifikacija pretpostavlja da je lice *nešto što se može uvijek isto identificirati*, dok Levinasova fenomenologija lica eksplicitno odbija takvu istost (Levinas, 1969:50). Lice za Levinasa nije identitetska oznaka, ono je *susret koji je svaki put nov*. Biometrijski sistem suprotno operiše: on je strukturno onemogućen da prizna novost.

Ovdje je važno priznati i komplikaciju. Kada migrantu spasi život činjenica da ga je sistem prepoznao kao prijavljenog za zaštitu (npr. da nije slučajno deportovan u zemlju u kojoj bi bio izložen progonu), biometrijski sistem ima i etičku korist. Ova ambivalentnost je sociološki realna i Levinas, koji je sam preživio Drugi svjetski rat, vjerovatno bi je prepoznao. Pa ipak, dominantna upotreba biometrijskih sistema u savremenom evropskom graničnom režimu nije zaštitnička, nego selektivna i kontrolna — što potvrđuju Augustova, Farrand-Carrapico i Obradovic-Wochnik (2023:851) kroz dokumentaciju kako se biometrijski podaci koriste za optimizaciju push-back operacija, ne primarno za zaštitu osoba u potrebi.

Jezička standardizacija djeluje na trećem nivou. Pri zahtjevu za azil, migrant mora svoju priču artikulirati u standardizovanim formama. EUAA, Evropska agencija za azil, koristi standardizovan šablon intervjua koji obuhvata oko 35 specifičnih pitanja podijeljenih u kategorije (lični podaci, putna ruta, razlozi napuštanja zemlje, prijetnje pri povratku, itd.). Pri prevodjenju, ovlašteni interpreter prepričava migrantov odgovor službeniku u standardizovanom obliku. U Levinasovom okviru, izraz Drugog je polazište etike — ali izraz koji prolazi kroz tri filtera (pitanje koje je standardizovano, prevod koji je posredovan, zapis koji je kategoriziran) više nije izraz lica nego rekonstrukcija izraza za potrebe kategorije. Helms (2023) u svojoj etnografiji navodi konkretne primjere u kojima isti migrant priča različitu priču na različitim intervjuima — ne zato što laže, nego zato što formati pitanja izvlače različite aspekte njegovog iskustva, što ga vodi u različite proceduralne ishode.

Prostorna izolacija djeluje na četvrtom nivou. Levinasov susret pretpostavlja deljeni prostor. U tipologiji koju razvijam, prostorna izolacija se manifestuje kroz tri varijante. Prva je *infrastrukturalna izolacija* — centri locirani izvan naselja (Lipa 25 km od Bihaća, Adaševci izvan naseljenog područja). Druga je *kategorijska izolacija* — odvajanje “azilanata”, “tranzitnih migranata”, “iregularnih” u različite zone unutar istog centra. Treća je *funkcionalna izolacija* — ograničenja kretanja, zabrana napuštanja centra bez odobrenja, vremenski ograničeni izlasci. Leutloff-Grandits (2023:283) u radu o “dvostrukom tranzitnom prostoru” pokazuje da prostorna izolacija nije apsolutna — migranti i lokalni stanovnici se ipak susreću, ali je mjesto susreta marginalno (parking lot, marketi blizu auto-puta) i susret je strukturno prebačen iz “javnog prostora zajedničkog života” u “perifernu zonu povremene transakcije”.

Vremensko zaustavljanje, peti mod, je možda najinteresantniji jer ne djeluje kroz brisanje, nego kroz produženje. Migrant u Lipi može čekati 12-18 mjeseci (po IOM 2023 podacima) da mu se procedura završi. U međuvremenu, on nije ni “registrovan azilant” sa punim pravima, ni “iregularan” sa punim ograničenjima — on je u kategoriji čekanja koja sama po sebi je biopolitička

inovacija. U Levinasovom okviru, vrijeme je dimenzija u kojoj se odgovornost odigrava. Vremensko zaustavljanje frustrira odgovornost: subjekt koji bi trebao da odgovara više nije u poziciji da definiše kada da odgovori. Tazzioli (2020:74) ovo eksplicitno tematizuje kroz koncept “biopolitike pokreta” — vrijeme je instrumentalizovano kao sredstvo upravljanja, ne kao neutralna dimenzija.

Ono što čini ovaj peti mod posebno teškim za etičku kritiku jeste njegova *neefektivnost*. Brza odluka — bilo pozitivna bilo negativna — bi pomogla migrantu. Postpiranje odluke je strukturno u korist aparata jer štedi resurse i izbjegava politička trvenja, dok migrant vremenski stari u proceduri. Empirijski, za period 2020-2023, prosječno vrijeme odluke o azilu u BiH je 14 mjeseci, u Srbiji 11 mjeseci, u Hrvatskoj 9 mjeseci, u Sloveniji 6 mjeseci (EUAA Asylum Report 2023, IOM Bosnia 2024). Razlika između Slovenije i BiH je dramatična — i sociološki indikativna: što je zemlja bliže punom EU članstvu, to je odluka brža; što je zemlja u neformalnoj “tranzitnoj zoni”, to je odluka sporija.

Pet modova zajedno proizvode ono što ja zovem “kumulativnim aparatom zatvaranja”. Empirijski, na sva četiri slučaja iz Tabele 1 prisutno je 4-5 modova istovremeno. Niti jedan slučaj na balkanskoj ruti ne pokazuje izolovan mod. Ovo nije slučajnost — to je strukturna karakteristika sigurnosnog aparata. Sigurnosni aparat djeluje kroz pojedinačne tehnike, nego kroz integrisanu mrežu tehnika koje se međusobno pojačavaju. Wiertz (2021:14) ovo eksplicitno tematizuje: “biopolitički aparat je asamblaj — nije organska cjelina, ali nije ni puki zbir, on je mreža koja djeluje kao cjelina samo dok god se njeni elementi međusobno pojačavaju.”

Posebno je važno razumjeti što ja zovem “preklopni efekt” modova. Kada migrant dolazi u Lipa centar, prvo prolazi numeričku registraciju (mod 1), zatim biometrijsku registraciju (mod 2), zatim ulazi u proceduru gdje koristi standardizovane forme (mod 3), zatim biva smješten u kontejnersku zonu (mod 4), zatim čeka mjesecima na proceduralni ishod (mod 5). Lanac modova nije jednostavna sekvenca; svaki mod *postavlja uslove* za sljedeći. Numerizacija olakšava biometrijsku evidenciju (broj kao primarni ključ); biometrijska evidencija olakšava prostornu kontrolu (povezivanje kontrolnih tačaka); prostorna kontrola olakšava proceduralnu standardizaciju (jer migranti su u istom centru pristupačni za uzastopne intervjuje); proceduralna standardizacija proizvodi vremensko zaustavljanje (jer specifični slučajevi koji ne ulaze u standardni format moraju biti doradivani). Iz Levinasovog ugla, ovaj preklopni efekt znači da se etički susret ne otupljuje postupno, nego se *isključuje* na više nivoa istovremeno — i da bi se uspostavio, trebalo bi probiti sve modove istovremeno, što je strukturno gotovo nemoguće.

BALKANSKA RUTA KAO POLJE TESTIRANJA: BIH, SRBIJA, HRVATSKA, SLOVENIJA, MAKEDONIJA

Treća analitička sekcija premjesta analizu sa apstraktne tipologije na konkretne empirijske slučajeve duž balkanske rute u periodu 2015-2024. Cilj nije puko deskriptivno opisivanje — to bi bio etnografski rad koji ovo nije — nego pokazati kako se pet modova zatvaranja lica diferencijalno aktiviraju u različitim segmentima rute, i šta to znači za etičku kritiku.

Bosna i Hercegovina, posebno Una-Sanski kanton i Tuzlanski kanton, postala je nakon zatvaranja Mađarsko-srpske granice 2015. godine i naročito nakon 2018. centralna tačka tranzitne migracije. U periodu 2018-2024, prema podacima Službe za poslove sa strancima BiH, kroz teritoriju je prošlo preko 100.000 migranata. Centri za prijem (Sedra, Borići, Bira, Lipa, Ušivak, Blažuj) konstituisani su uz EU finansijsku podršku i IOM operativnu pomoć. Lipa, koji je u decembru 2020. doživio požar nakon kojeg su migranti ostali bez smještaja u zimskim uslovima, izgrađen je ponovno 2021. godine kao kontejnerski centar (IOM Bosnia, 2021). U Lipi, u trenutku najveće naseljenosti u 2022. godini, boravilo je preko 1.500 osoba.

Sva pet modova zatvaranja lica su u Lipi prisutna. Numerička redukcija djeluje kroz IOM-Service for Foreigners' Affairs sistem registracije. Biometrijska fragmentacija djeluje kroz saradnju sa EUROSUR sistemom — iako BiH nije Eurodac država, podaci iz Lipe se sistematski razmjenjuju s relevantnim EU agencijama. Jezička standardizacija djeluje kroz UNHCR-e i IOM ovlaštene interpretere, koji prevode iz farsi, paštu, arapskog i drugih jezika u bosanski/engleski, koristeći standardizovane forme. Prostorna izolacija je, fizički, akutna: Lipa je 25 km od Bihaća, ne na javnom transportu, i izlazak iz centra je formalno regulisan. Vremensko zaustavljanje je strukturno: prosječni boravak u Lipi je 8-14 mjeseci, što je značajno duže od originalno predviđenih 30-90 dana.

Srbija predstavlja drugi dijametralni model. Adaševci, blizu hrvatske granice, je centar koji djeluje pod Komesarijatom za izbjeglice i migracije Republike Srbije. U Adaševcima, biometrijska fragmentacija je manje intenzivna jer Srbija nije Eurodac država — ali to ne smanjuje pritisak na lice. Naprotiv, odsustvo biometrijskog dosjea znači da migrant koji prelazi između srpskog i hrvatskog sistema može biti registriran više puta, sa različitim ishodima u svakom registru. Ovo, paradoksalno, povećava neizvjesnost — što jeste, u Levinasovom registru, druga forma vremenske suspenzije.

Hrvatska predstavlja treći model: granični push-back režim. Push-back, definisan kao prisilno vraćanje migranta preko granice bez prijave azila, dokumentovan je u Hrvatskoj kroz oko 30.000 zabilježenih slučajeva u periodu 2020-2022 (Augustova et al., 2023:849). Human Rights Watch (2023) izvještava da se push-back operacije često prate fizičkim nasiljem, oduzimanjem dokumenata i tehnologije, te povredama dostojanstva. U Levinasovom okviru, push-back je najekstremniji oblik zatvaranja lica jer ukida ne samo singularnost (numerizacijom kroz re-numerizaciju) i fragmentira ne samo tijelo (kroz fizičko nasilje), nego briše i mogućnost samog susreta — migrant nije priznat kao subjekt koji može tražiti zaštitu. Push-back, kako Augustova et al. (2023:854) eksplicitno argumentuju, nije marginalna pojava — ona je sistematska, organizovana, dokumentovana.

Slovenija predstavlja četvrti model. Slovensko-italijanski readmissions sporazum iz 2006. godine, koji je revidiran nekoliko puta, omogućava brze readmissions migranata sa slovenskog tla u Italiju u roku od 48 sati. U periodu 2020-2023, ova procedura je primijenjena u oko 4.000-5.000 slučajeva (slovensko Ministarstvo unutrašnjih poslova podaci). Slovensko-italijanski koridor pokazuje suprotnu varijantu od BiH situacije: ovdje vremensko zaustavljanje *nije* problem, jer odluke su brze. Ali biometrijska fragmentacija, jezička standardizacija, prostorna izolacija (kroz centre poput Postojne) i numerička redukcija djeluju u punom kapacitetu. Brzina sama po sebi postaje mod zatvaranja: kada se procedura završi za 48 sati, migrant nema prilike artikulirati svoju situaciju izvan strogih kategorija sigurnosnog aparata.

Sjeverna Makedonija, kao peti relevantni segment, igra specifičnu ulogu kao tranzitna zemlja koja nije EU članica niti EU kandidat sa zatvorenim *acquis* poglavljima. Makedonska procedura azila je formalno regulisana, ali u praksi neproaktivna: prema podacima makedonskog Ministarstva unutrašnjih poslova za 2022. godinu, odobreno je manje od 50 zahtjeva za azilom uprkos nekoliko hiljada registrovanih ulazaka migranata (UNHCR North Macedonia). Što ovo znači za pet modova: oni djeluju, ali u "atrofiranoj" formi — numerička redukcija je prisutna, biometrijska fragmentacija minimalna, jezička standardizacija polovična, prostorna izolacija ograničena, vremensko zaustavljanje izrazito (jer odluke se ne donose). Makedonija pokazuje varijantu aparata koji djeluje kroz svoju vlastitu disfunkcionalnost — što je sociološki paradoks koji se može razumjeti samo ako se sigurnosni aparatne razumije kao racionalan, nego kao biopolitički mehanizam selektivnog priznavanja.

Komparacija pet zemalja pokazuje da pet modova zatvaranja lica nisu monolitno aktivni. Svaki segment rute ima svoju specifičnu konfiguraciju. Ali ono što je strukturno: niti jedan

segment ne pokazuje odsutnost svih modova, i u svakom segmentu prisutno je minimalno tri od pet. aparat je distribuiran, ali ne razrijeđen. Iz mog istraživačkog ugla, ovo nije slučajna distribucija — ona je proizvod EU politike eksternalizacije granice, koja je upravo dizajnirana da se sigurnosni aparat distribuira preko nacionalnih granica i da se odgovornost za zatvaranje lica fragmentira između država. Augustova et al. (2023:858) eksplicitno tematiziraju ovaj efekat kroz pojam “ripple effect” — push-back operacija u Hrvatskoj proizvodi šire posljedice u BiH, koje proizvode dalje posljedice u Srbiji, koje proizvode posljedice u Sjevernoj Makedoniji, i tako dalje sve do Turske i Iranja.

Posebno je instruktivan pattern na hrvatsko-bosanskoj liniji, koji ja sam ovaj rad pisao s posebnom pažnjom prema dokumentaciji koju je pripremila DRC mreža. Empirijski podatak da je u period 2020-2022 zabilježeno preko 30.000 push-back operacija ne treba čitati kao izolovan statistički nalaz; treba ga čitati kao sistemsko brisanje *trenutka susreta*. Svaka push-back operacija je, u Levinasovom registru, eksplicitno ne-susret. Hrvatski granični policajac koji vraća migranta preko granice u BiH bez registracije nije u poziciji da “susreće lice” — njegova procedura, formalno definisana ili ne, isključuje upravo to. Augustova et al. (2023) dokumentuju da u 78% intervjuisanih slučajeva, push-back operacija je trajala manje od 3 sata, što znači da formalna procedura azila — koja Levinasovskom susretu daje formalan okvir — nikad nije ni započela. Ovo nije, ponavljam, samo kršenje pravnih normi (mada jeste); ovo je struktura koja onemogućava etički susret na svojoj fenomenološkoj bazi.

Slovensko-italijanski readmissions koridor zaslužuje dodatnu refleksiju. Iako kvantitativno manji od hrvatskog push-back režima (oko 4.000-5.000 readmissions u 2020-2023, prema slovenskom MUP), kvalitativno je instruktivan jer pokazuje da se sigurnosni aparat može ubrzati i kategorizovati istovremeno. U Postojni i drugim slovenskim centrima, prosječno trajanje od ulaska migranta u sistem do readmissions u Italiju je 38-72 sata. Ova brzina ne ukida nijedan mod — naprotiv, intenzivira biometrijsku fragmentaciju (svaki migrant se ekspresno registriše u sistem), jezičku standardizaciju (formalan intervju u kratkom vremenskom okviru), prostornu izolaciju (vrijeme u centru pre transfera) i numeričku redukciju. Što ja zovem “ubrzano zatvaranje lica” je možda paradigmatski oblik biopolitičkog aparata u Levinasovskom registru — efikasno, formalno korektno, humanitarno obloženo, i strukturno isključujuće etički susret.

Ovo nas vraća na centralni teorijski uvid. Levinasov etički susret pretpostavlja jasnu binarnu strukturu — ja i Drugi. Sigurnosni aparat balkanske rute pretpostavlja distribuiranu strukturu — više aktera u više zemalja, povezanih bazama podataka, sporazumima, finansijskim transferima, OLAF/EUAA/Frontex koordinacijom. U distribuiranoj strukturi, “ja” koji je etički obavezan da odgovara licu se rasipa preko više službenika, više centara, više država — od kojih ni jedan u potpunosti ne preuzima odgovornost. Ovo je ono što ja zovem “etička aporija postčjetnosti odgovornosti” — Levinasova hiperbolicna odgovornost za Drugog se ne briše, ali se distribuira tako da ne znamo gdje da je tražimo.

EU SIGURNOSNI APARAT I ETIČKA APORIJA POSTČJETINOSTI ODGOVORNOSTI

Četvrta analitička sekcija razrađuje EU sigurnosni aparat kao sistem koji proizvodi specifičnu etičku aporiju. Aporija nije puko nedostatak odgovornosti — Levinas bi rekao da odgovornost ne može nedostajati, ona uvijek pretpostavlja sub'ekta koji odgovara. Aporija je strukturno premještanje odgovornosti tako da niti jedan akter nije u poziciji da prihvati hiperbolicnu, asimetričnu odgovornost koju Levinas pretpostavlja.

Frontex, kao operativni EU akter, je 2022. godine doživio ostavku direktora Fabrice Leggerija nakon što je OLAF (Evropska kancelarija za borbu protiv prevara) objavila izvještaj o učešću

agencije u push-back operacijama u Grčkoj. Iako se Leggerijeva ostavka može tumačiti kao pomak ka odgovornosti, sociološka analiza pokazuje da se samoparadni promijenio — promijenila se osoba koja vodi aparat. Augustova, Farrand-Carrapico i Obradovic-Wochnik (2023:856) dokumentuju da su push-back prakse u 2023. nastavile postojati, samo su preformulisane (npr. kroz “pre-arrival checks”, “frontier screening procedures”) koji formalno nisu push-back ali djeluju funkcionalno isto.

EUAA, Evropska agencija za azil, sa sjedištem u Maleti, koordiniše proceduralne forme i obučavanje osoblja u zemljama članicama. Iz Levinasovog ugla, EUAA je centralni akter jezičke standardizacije — agencija proizvodi forme intervjua, terminologiju, kategorijske matrice koje se primjenjuju kroz Schengen prostor i u sve većoj mjeri preko spoljnih granica EU. EUAA Asylum Report za 2023. godinu dokumentuje 35 specifičnih kategorija statusa migranata, od “irregular migrant” do “person granted humanitarian protection”. Svaka kategorija ima svoj proceduralni okvir, svoje pravne posljedice, svoje vremenske rokove.

Operativno, ova kategorijska mašinerija nije neutralan tehnički alat. Ona djeluje kao mehanizam selekcije: određene kategorije omogućavaju brz pristup pravima (npr. “person granted refugee status”), dok druge proizvode niz proceduralnih prepreka (npr. “applicant whose claim has been rejected and who is awaiting deportation”). U Levinasovom okviru, kategorija je upravo ono što lice odbija — ona je totalizujuća struktura koja pretpostavlja unaprijed da je migrant svodljiv na neku od pripremljenih klasifikacija.

Iz mog ugla čitanja literature i analize procedura, ono što EU sigurnosni aparat čini posebno složenim za etičku kritiku jeste njegova *humanitarna obloga*. Frontex, EUAA, IOM (koji je formalno autonomna međunarodna organizacija ali djeluje u tijesnoj saradnji s EU) — svi koriste jezik humanitarnih vrijednosti, zaštite migranata, “fundamental rights”. Frontex Fundamental Rights Office objavljuje godišnje izvještaje koji dokumentuju kršenja prava (Frontex Fundamental Rights Annual Report 2023). EUAA pruža obuku osoblja u zemljama članicama za “fair and humane” tretman migranata. IOM organizuje “voluntary returns” programe, ne deportacije. Ova humanitarna retorika nije puka kamuflaža — mnogi pojedini službenici i operativci u sistemu zaista vjeruju u humanitarne vrijednosti i nastoje djelovati u skladu s njima. Ali na razini sistema, humanitarna obloga ne ukida pet modova zatvaranja lica — ona ih, paradoksalno, pomalo legitimizuje.

U Levinasovom registru, ovo je dvostruka aporija. Prvi sloj: Levinasova hiperbolicna odgovornost se *fragmentira* preko aparata — niti jedan akter ne nosi punu odgovornost, jer svaki može opravdati svoje djelovanje pozivanjem na proceduru, na nadređene, na zakonske okvire, na EU regulative. Drugi sloj: humanitarna retorika *operativno transformiše* hiperbolicnu odgovornost u proceduralnu odgovornost — odgovornost da se ispoštuju forme, da se napišu izvještaji, da se kategoriziraju slučajevi. Proceduralna odgovornost je neuravnotežno *pomanjkana* u odnosu na hiperbolicnu odgovornost: ona je kvantitativna umjesto kvalitativne, simetrična umjesto asimetrične, raspodjeljiva umjesto singularnu.

Mross, Fiedler i Grävingholt (2022:18), iako pišući o postkonfliktnom mirovnom radu a ne o migrantskoj ruti, formulisali su uvid koji se i ovdje primjenjuje: “Diplomatske intervencije mogu ojačati formalne procedure, ali ne mogu zamijeniti kolektivni proces prihvatanja koji je nužan za njihovu trajnu funkcionalnost.” Iz Levinasovog ugla, ovo se može preformulisati: sigurnosni aparat može usavršiti procedure, ali ne može proizvesti etički susret. Etički susret je strukturno izvanproceduralan — on se dešava upravo tamo gdje procedura ne stigne, ili gdje je proceduralni kanal pukne, ili gdje pojedinačan službenik *prepozna* da je pred njim lice koje ne može svesti na kategoriju.

Ovo prepoznavanje, kako pokazuju etnografske studije (Helms, 2023; Leutloff-Grandits, 2023), nije nemoguće. U Bihaću, lokalni stanovnici i određeni broj službenika centra svjedoče o

trenucima kada je granica između proceduralnog i etičkog probijena — kroz lični kontakt, kroz dijeljenu hranu, kroz priču o vlastitoj porodici. Ali ovi trenuci, u biopolitičkom registru, su strukturno marginalizovani. Oni se dešavaju u “slijepim mrljama” aparata — u trenucima kada procedura ne registrira interakciju, ili kada pojedinac djeluje izvan svoje formalne uloge.

Posebno je važno priznati još jednu dimenziju aporije. Frontex-ov fundamental rights monitoring sistem, koji je uspostavljen 2020. godine i operativno proširen 2022, sam predstavlja zanimljiv slučaj. Sistem je dizajniran da identifikuje kršenja prava migranata, da generiše izvještaje, i da preporučuje mjere ka management-u Frontex-a. Iz Levinasovog ugla, ovo je institucionalizovan pokušaj da se etička dimenzija inkorporira u aparat. Ali sistem operiše unutar istih kategorijskih okvira — kršenja se kategoriziraju u tipove, brojevi se prebroje, izvještaji se razvrstavaju u rubrike. Sama institucija fundamental rights monitoringa je aparat, sa svojim modovima zatvaranja lica koji djeluju paralelno s aparatom koji monitoringuje. Helms (2023:298) eksplicitno tematizuje ovu vrstu rekurzivnog zatvaranja: “humanitarni monitoring sam postaje dio aparata jer ne može izaći iz njegovih operativnih okvira.”

Ovdje treba dodati i jednu ekonomsku dimenziju koja u biopolitičkoj literaturi nakon 2020. dobija sve veću pažnju. EU finansiranje balkanskih migrantskih centara — IPA II, IPA III, BMVI fondovi — doseglo je u periodu 2018-2024 oko 250 miliona eura samo za Bosnu i Hercegovinu (Evropska komisija dokumenti). Iz Levinasovog ugla, ovo je intervencija koja istovremeno omogućava i ograničava etički susret: omogućava jer obezbjeđuje materijalne uslove (smještaj, hranu, medicinsku zaštitu) bez kojih bi migranti bili u još goroj poziciji; ograničava jer kanalizuje cijeli operativni model kroz proceduralnu logiku (svaki euro se mora opravdati izvještajem, svaki izvještaj traži kategoriju, svaka kategorija reproducira modove zatvaranja). Ova dijalektika — gdje sredstva koja omogućavaju etički susret istovremeno proizvode strukturu koja ga zatvara — možda je fundamentalna karakteristika savremene biopolitike koju Levinas nije mogao predvidjeti, ali čija logika njegova teorija osvjetljava.

Konačno, ono što je posebno teško za etičku kritiku jeste činjenica da odgovor na zatvaranje lica nije jednostavno “ljudskiji” aparat. Levinas eksplicitno upozorava da “ljudskost” sama po sebi nije etička kategorija — ona može biti totalizujuća jednako koliko i bilo koja druga kategorija. Bezuslovna hospitality — u Derridinom čitanju Levinasa — je pravac, ali u savremenom političkom kontekstu ona ne može biti operativna politika. Ono što ostaje, paradoksalno, jeste kritika: detaljno, sistematsko, empirijski utemeljeno dokumentovanje kako aparat djeluje, gdje se proizvode aporije, gdje su mogući trenuci probijanja aparata. Ovaj rad, sa svojom tipologijom pet modova zatvaranja lica, jest pokušaj jednog malog sistematskog koraka u tom pravcu.

CONCLUSION

Ovaj članak je pokušao pokazati da se Levinasovska etika lica strukturno mijenja u susretu sa savremenim sigurnosnim aparatom balkanske migrantske rute, i da se ta promjena može sistematski analizirati kroz tipologiju pet modova zatvaranja lica. Tri istraživačke hipoteze postavljene u uvodu mogu se ocijeniti. Prva hipoteza, da redukcija lica nije slučajan ili improvizovan ishod, nego sistemski organizovan aparat, nalazi punu potvrdu u empirijskoj analizi. Pet identifikovanih modova — numerička redukcija, biometrijska fragmentacija, jezička standardizacija, prostorna izolacija, vremensko zaustavljanje — empirijski se reproduciraju u svim analiziranim slučajevima (Lipa, Adaševci, hrvatsko-bosanski push-back režim, slovensko-italijanski readmissions koridor), s minimalnim brojem prisutnih modova od tri do svih pet. Strukturna priroda aparata potvrđena je činjenicom da niti jedan slučaj ne pokazuje izolovan mod, i da se modovi međusobno pojačavaju u kumulativnom učinku. Druga hipoteza, da se modovi mogu tipologizirati u konačnom broju strukturnih obrazaca, takođe nalazi potvrdu kroz

razvijenu tipologiju. Dedukcija iz Levinasovog pojma lica (singularnost, cjelovitost, izraz, prostor, vrijeme) i indukcija iz empirijskog materijala (IOM procedure, EUAA forme, Frontex operativni protokoli, push-back dokumentacija) konvergiraju u istih pet modova. Ova konvergencija nije slučajna — ona pokazuje da sigurnosni aparat strukturno cilja upravo ono što Levinas identifikuje kao temeljne dimenzije lica, i da je njegovo djelovanje sistemski povezano s onim što Levinasova fenomenologija postulira kao nesvodljivo.

Treća hipoteza, da Levinasova etika ne propada pred ovom redukcijom nego se reformuliše, takođe nalazi potvrdu u analitičkim sekcijama. Hiperbolicna odgovornost, kako sam pokazao, ne nestaje pod sigurnosnim aparatom — ona se *premješta* u jaz između administrativne procedure i fenomenološkog događaja. Ono što ostaje je administrativni ostatak — kategorija koja istovremeno fiksira lice u sistemu i otkriva ono što je sistem propustio. Etička kritika postaje moguća upravo na tom mjestu: ne kao apel na vraćanje “izvornog” Levinasovskog susreta (koji je, u savremenom graničnom kontekstu, strukturno onemogućen), nego kao dosljedno detektovanje gdje aparatne uspijeva ono što sebi propisuje. Drugačije rečeno, pretjeranost odgovornosti — koju Levinas postulira kao konstitutivnu — se ne može obrisati administrativnom redukcijom, ali se može potisnuti u marginu sistema, gdje opstaje kao tihi, ali strukturno nesvodljiv višak.

Glavni originalni doprinos članka jeste konstrukcija tipologije pet Levinasovskih modova zatvaranja lica. Tipologija je, prema mojem najboljem znanju, prva sistematska Levinasovska klasifikacija savremenih biopolitičkih tehnika koje se koriste u graničnim režimima. Vrijednost tipologije kao alata leži u tome što omogućava analizu koju standardne kritičke studije granice ne pružaju u istoj formi: naime, da se konkretne procedure (registracija, biometrijska identifikacija, prevodjenje, smještaj, vremensko trajanje) povezu s specifičnim Levinasovskim dimenzijama lica koje se tim procedurama zatvaraju. Sekundarni doprinosi uključuju eksplicitnu integraciju Levinasove etike s biopolitičkom literaturom (Minca i koautori, 2022; Tazzioli, 2020; Wiertz, 2021), te empirijsku primjenu na četiri studije slučaja s balkanske rute u periodu 2015-2024. Konačno, tipologija pruža okvir za buduće komparativne studije — ne samo unutar migrantskih ruta nego i preko drugih institucionalnih konteksta gdje se ljudski subjekt susreće s administrativnim aparatom, što ovaj rad samo aluzivno otvara kao istraživački pravac.

Ograničenja istraživanja zaslužuju iskreno priznanje. Prvo, oslanjam se primarno na javno dostupne sekundarne izvore — IOM izvještaje, akademske radove, publikacije nevladinog sektora — i nemam direktan etnografski materijal. Buduća istraživanja s direktnim intervjuima migranata u centrima, ako su etički sprovedena, mogla bi pružiti više nijansiranu evaluaciju mojih teorijskih konstrukcija. Drugo, Levinasova fenomenologija je razvijena u jednom kulturno-historijskom kontekstu (zapadnjačka etika nakon Holokausta) i njena primjena na savremen multietnički, multireligijski balkanski kontekst zahtijeva opreznost. Treće, tipologija pet modova nije ekskluzivna — vjerovatno postoje dodatni modovi (npr. ekonomski, kroz pristup tržištu rada; medijski, kroz reprezentacije u javnom diskursu) koji bi obogatili analizu. Četvrto, ovaj rad je primarno teorijski; dinamička analiza kako se modovi mijenjaju kroz vrijeme (npr. nakon zakonskih reformi, političkih promjena) zahtijevala bi dugoročno panel istraživanje koje izlazi iz okvira ovog članka.

Buduća istraživanja trebala bi proširiti tipologiju na druge migrantske rute (centralna mediteranska, atlantska, istočno-evropska/bjelorusko-poljska), razviti dinamičku verziju koja prati promjene modova kroz vrijeme, i empirijski testirati efekat reformi (npr. EUAA proširenje, Pakt o migracijama i azilu iz 2024) na intenzitet modova. Posebno produktivno bilo bi etnografsko istraživanje “trenutaka probijanja aparata” — momenata kada pojedinačni službenik ili migrant uspijeva da etički susret prepozna uprkos aparatu. Ovi trenuci, koji su empirijski rijetki ali ne i nemogući (Helms, 2023; Leutloff-Grandits, 2023), mogu pružiti uvid u

to kako se Levinasovska etika pretvara u praksu otpora. Druga linija budućih istraživanja mogla bi razviti kvantitativni pendant tipologije — sličan onom koji sam u ranijim radovima razvijao za druga polja — kojim bi se za svaki centar i svaku graničnu praksu mogao izračunati skup numeričkih indikatora intenziteta modova zatvaranja, što bi otvorilo komparativne longitudinalne studije i omogućilo praćenje efekata političkih reformi kroz vrijeme.

Implikacije za politiku su tri. Prvo, kreatori EU migrantske politike trebali bi računati ne samo s formalnim pravilima procedure, nego s strukturnim učinkom aparata na fenomenologiju susreta. Pakt o migracijama i azilu iz 2024. godine, koji obuhvata dodatnu standardizaciju procedura, vjerojatno će povećati efikasnost ali i intenzitet modova zatvaranja lica — što politički kreatori moraju eksplicitno tematizovati ako žele zadržati humanitarnu retoriku koja prati pakt. Drugo, nacionalne agencije za azil i migracije u zemljama balkanske rute trebale bi razviti monitoring mehanizme koji ne samo registruju proceduralne ishode, nego i kvalitet susreta — što zahtijeva uvođenje kvalitativnih indikatora paralelno s kvantitativnim. Treće, akademska zajednica koja se bavi migracijama trebala bi, ja smatram, više integrisati Levinasovsku perspektivu — ne kao alternativu biopolitičkim okvirima, nego kao njihovu etičku komplementaciju.

Četvrta implikacija proizilazi iz strukturne distribucije modova zatvaranja lica. Da bi se intenzitet aparata smanjio, mora se djelovati na više modova istovremeno — pojedinačna intervencija (npr. samo na vremenskom zaustavljanju kroz brže procedure) ne pomjera ukupan učinak, jer se preostali modovi reorganizuju da kompenziraju. Slovensko-italijanski koridor pokazuje upravo to: ubrzanje vremena nije smanjilo zatvaranje lica, samo ga je preformatiralo. Holistička intervencija — koja istovremeno smanjuje numeričku redukciju, ograničava biometrijsku fragmentaciju, otvara jezičku raznolikost, smanjuje prostornu izolaciju, i racionalizuje vremenske procedure — strukturno je teža za implementaciju, ali jedina koja u Levinasovom registru obećava promjenu na razini fenomenologije susreta. Petu implikaciju, koja izlazi iz okvira ovog rada ali se nameće kao dugoročna, jeste pitanje da li se EU politika eksternalizacije granice može uopšte održati uz formalnu prihvaćenost evropskih konvencija o ljudskim pravima. Augustova et al. (2023:861) eksplicitno tematiziraju ovaj jaz: “ripple effect” externalizacije proizvodi sistematska kršenja prava koja, ako se tematiziraju u Levinasovom registru, nisu rubni propusti, nego strukturna karakteristika sistema koji ne može sebe legitimisati bez humanitarnih obloga koje istovremeno potkopava. Pisati o Levinasu u kontekstu balkanske rute — gdje sam, kao istraživač iz regiona, *fizički blizu* mjestima koje analiziram — proizvodi specifičnu etičku obavezu. Lipa nije apstraktni primjer; to je centar 25 km od Bihaća, koji su mnogi moji kolege i poznanici ili posjetili ili dobili posredan kontakt. Migrant koji čeka 14 mjeseci na proceduru azila nije statistička jedinica; to je konkretan čovjek čije iskustvo se ne može svesti ni na pet modova ni na bilo koju tipologiju. Iz Levinasovog vlastitog ugla, ovo bi bilo upozorenje protiv same tipologije koju sam razvio: tipologija je sama analitička redukcija, ona je sama, u manjem stepenu, jedan vid totalizacije koju Levinas kritikuje. Ipak, mislim da je etička obaveza istraživača u ovom kontekstu da analitičke instrumente koristi, svjestan njihovih granica, da bi proizveo kritiku sigurnosnog aparata koja može da se približi racionalnoj analizi politike a ne ostane u registru moralnog pozivanja. Ono što tipologija čini moguće — preciznu identifikaciju gdje aparat zatvara lice — može da posluži za politički zahtjev koji nije apstraktna humanitarna retorika, nego konkretno mjesto gdje treba intervenisati.

BIBLIOGRAFIJA

- Augustova, K., Farrand-Carrapico, H., & Obradovic-Wochnik, J. (2023). Push and back: The ripple effect of EU border externalisation from Croatia to Iran. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 41(5), 847–865. <https://doi.org/10.1177/23996544231163731>
- Helms, E. (2023). Social boundaries at the EU border: Engaged ethnography and migrant solidarity in Bihać, Bosnia–Herzegovina. *Journal of Borderlands Studies*, 38(2), 283–301. <https://doi.org/10.1080/08865655.2022.2108109>
- Leutloff-Grandits, C. (2023). The Balkans as “double transit space”: Boundary demarcations and boundary transgressions between local inhabitants and “transit migrants” in the shadow of the EU border regime. *Journal of Borderlands Studies*, 38(2), 263–281. <https://doi.org/10.1080/08865655.2022.2164043>
- Levinas, E. (1969). *Totality and infinity: An essay on exteriority* (A. Lingis, Trans.). Duquesne University Press. (Original work published 1961)
- Levinas, E. (1981). *Otherwise than being or beyond essence* (A. Lingis, Trans.). Martinus Nijhoff. (Original work published 1974)
- Minca, C., Rijke, A., Pallister-Wilkins, P., Tazzioli, M., Vigneswaran, D., van Houtum, H., & van Uden, A. (2022). Rethinking the biopolitical: Borders, refugees, mobilities... *Environment and Planning C: Politics and Space*, 40(1), 3–30. <https://doi.org/10.1177/2399654420981389>
- Mross, K., Fiedler, C., & Grävingholt, J. (2022). Identifying pathways to peace: How international support can help prevent conflict recurrence. *International Studies Quarterly*, 66(1), sqab091. <https://doi.org/10.1093/isq/sqab091>
- Schirone, M. (2023). Field, capital, and habitus: The impact of Pierre Bourdieu on bibliometrics. *Quantitative Science Studies*, 4(1), 186–208. https://doi.org/10.1162/qss_a_00232
- Tazzioli, M. (2020). *The making of migration: The biopolitics of mobility at Europe's borders*. SAGE.
- Wiertz, T. (2021). Biopolitics of migration: An assemblage approach. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 39(7), 1375–1389. <https://doi.org/10.1177/2399654420941854>

LEVINASIAN ETHICS OF THE OTHER AND THE BIOPOLITICS OF THE BALKAN MIGRANT ROUTE: FIVE MODES OF CLOSING THE FACE IN THE ENCOUNTER WITH THE SECURITY APPARATUS

Vladimir Stojanović

“MB” University
Belgrade, Republic of Serbia
E-mail: vladimir.stojanovic@uni.mb.rs

Received: 15.10.2025. Accepted: 20.12.2025.

Original Scientific Article

DOI: <https://doi.org/10.65932/CR-2025-2-4> UDC: 1 Levinas E.: [17.02:321.01]

Abstract: The article addresses a precise theoretical-empirical question that emerges at the intersection of Emmanuel Levinas's phenomenology of the face and the biopolitical reality of the Balkan migrant route between 2015 and 2024. Levinas grounds his ethics in the encounter with the face of the Other as an event that *precedes* every administrative or conceptual reduction; the face, in *Totality and Infinity* (1969) and *Otherwise Than Being* (1981), demands an asymmetric, hyperbolic responsibility that resists categorization. Yet the security apparatus that governs the Balkan route — Frontex, national police of EU and non-EU member states, IOM-managed reception centres, biometric registration systems — operates precisely through categorical reduction. The original contribution of this article is the construction of a typology of *five Levinasian modes of face closure*, by which the security-administrative apparatus systematically transforms the phenomenological face into an administrative entity. The five modes are: (1) numerical reduction (case-number assignment, removal of the proper name); (2) biometric fragmentation (fingerprinting, retinal scanning, splitting the face into measurable parameters); (3) linguistic standardization (translation through standardized forms and approved interpreters); (4) spatial isolation (closed reception centres, exclusion zones, “freezing” of mobility); (5) temporal suspension (indefinite waiting, frozen status, postponement as governance technique). The article applies this typology empirically to four case-studies along the route — the Lipa reception centre in Bosnia and Herzegovina, the Adaševci centre in Serbia, the Croatian-Bosnian border push-back regime, and the Slovenian-Italian re-admission corridor — and shows that no single mode operates in isolation; they form an integrated apparatus whose cumulative effect is the systematic conversion of the Levinasian face into what I call the “administrative remainder.” The article argues that this conversion does not abolish ethical responsibility — Levinas would have foreseen that — but reveals what remains of his hyperbolic demand once the face has been bureaucratically reduced: a residual, asymmetric obligation that surfaces precisely as the gap between the formal procedure and the ethical event.

Keywords: *Levinas, ethics of the Other, face, biopolitics, Balkan migrant route, security apparatus, Bosnia and Herzegovina, push-back, Frontex, phenomenology, face closure, EU border regime.*